

УДК 31.316.37.013.78

Глобалізація в сфері вищої освіти в фокусі макроаналізу: тенденції і проблеми

О.А.ХОМЕРІКІ

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна, E-mail: Khomeriki_helen@mail.ru

Авторське резюме

В статті розглядається глобалізація в сфері вищої освіти. Навколо вищої освіти групується багато ключових питань глобалізації: стратегія інтернаціоналізації; транснаціональна освіта; забезпечення міжнародної якості; підприємницькі підходи до функціонування освіти; регіональна і міжрегіональна співпраця; інформаційна і комунікаційна технології та віртуальні навчальні заклади; поява нових освітніх посередників – провайдерів освіти, проблеми рівноправності та доступності освіти і таке інше. Більш детально серед глобалізаційних процесів виділяють нові відносини обміну, інтернаціоналізацію торгівлі, реструктурування міжнародного ринку праці, зменшення конфліктів на рівні трудових капіталів, міжнародний поділ праці, розвиток нових сил виробництва і технологій, капіталомістке виробництво, збільшення кількості зайнятих жінок у виробничо-економічних процесах, збільшення розміру і значення сфери послуг. При цьому необхідно зазначити, що система вищої освіти здатна впливати на глобалізацію, формуючи лінію майбутньої політики держави і регіону. Зазначається, що лідерами процесу глобалізації в цілому і зокрема інтеграційних процесів і процесів формування ринку освітніх послуг на міжнародному рівні є провідні країни світу, які вступили на шлях перетворення своїх освітніх систем і розглядають активну участь у формуванні світового освітнього простору як один з чинників вирішення існуючих проблем на національному та міжнародному рівнях. Такими країнами є США, Канада, країни Західної Європи, Австралія.

Ключові слова: система освіти, глобалізація, конкурентоспроможність вишів, якість освіти.

Globalization in the field of higher education in focus of macro-analysis: trends and problems

O.A. KHOMERIKI

National aviation university, Kyiv, Ukraine, E-mail: Khomeriki_helen@mail.ru

Abstract

The article deals with globalization of higher education. Higher education is grouped around many of the key issues of globalization: the internationalization strategy; transnational education; providing international quality; entrepreneurial approaches for education; regional and interregional cooperation; information and communication technologies and virtual schools; the emergence of new educational mediators – education providers, the problems of equality and access to education and so on. More of globalization produce new relationships of exchange, the internationalization of trade, restructuring of the international labor market, reduce labor conflicts at the level of capital, international division of labor, the development of new forces of production and technology, capital-intensive production, increasing the number of women employed in industrial and economic processes, increasing the size and value of services. It should be noted that the higher education system is able to influence globalization, forming a line of future policy, and region. It is reported that leaders of the globalization process in general and in particular the integration processes and the processes of formation of the education market internationally are leading countries that embarked on the path of transformation of their education systems and consider an active part in shaping the world educational space as a factor in solving the existing problems national and international levels. These countries are the United States, Canada, Western Europe, Australia.

Key words: system of education, globalization, competitiveness of universities, the quality of education.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується активним поширенням глобалізаційних процесів і, відповідно, термін «глобалізація» став нині досить вживаним у суспільних сферах. За останні роки згадування його в наукових працях і дослідженнях зросло в геометричній прогресії. Зміни сучасного світу, як об'єктивна тенденція до кооперації методів і форм функціонування практично усіх сфер життя демонструють вченим нові умови і

факти, для пояснення яких необхідні нові поняття і терміни. З цієї причини поняттю «глобалізація» приділяється велика увага, оскільки воно допомагає дослідникам узагальнити і пояснити процеси, які відбуваються в світі. Незважаючи на те, що цей термін спочатку належав сфері економіки, а потім застосовувався у політиці і переважно усі дослідження, пов'язані з ним, були «узурповані» саме цими галузями наукового знання, з часом поняття «глобаліза-

© О.А.Хомерікі, 2015

ція» стали використовувати в багатьох сферах, хоча чіткого визначення і досі не існує. Загальний термін «глобалізація» за складністю та полісемічністю цього терміна, породженого широким його вживанням, потребує проведення окремого наукового дослідження і в даній роботі розглядатись не буде. Нас цікавить тільки відношення глобалізації до сфери вищої освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Найбільш відомі підходи до розкриття сутності глобалізації містяться в працях У. Бека, Е. Гідденса, Ф. Фукуяма, Г. Герборна, М. Делягіна, В. Іноземцева, І. Налетова та ін. І хоча автори висловлюють відмінні, почасти протилежні погляди на феномен глобалізації, актуальність питання не знижується, а набирає нових обертів. Глобалізацією ж в освіті займалися П. Скотт, Д. Деланті, Г. Колін.

Мета дослідження – визначити на основі макросоціологічного аналізу тенденції та особливості прояву глобалізації в сфері вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Поняття «глобалізація в сфері освіти», або ж «глобалізація освіти» також є невизначеним. Нарівні з ним вживається вираз «глобальна освіта», який за змістом близький до терміна «глобалізація освіти», однак, незважаючи на схожість звучання, не може бути повною мірою його синонімом, незважаючи на тенденцію порівняння їх значень. «Глобальна освіта» – це створена в другій половині ХХ століття в Америці концепція освіти, яка застосовується переважно в середній школі і орієнтована на виховання толерантної, сприйнятливої до інших культур особистості – людини світу – здатної розібратися у світових процесах, яка поважає протилежні точки зору, усвідомлює неминучість глобальних перетворень і вміє адаптуватися до них. За визначенням глобальна освіта – це концепція, що «орієнтує учнів на вироблення планетарної свідомості, але не є формою або організацією отримання освіти», тобто не є результатом глобалізації у сфері вищої освіти. Тому замінювати одне поняття іншим в даному контексті видається неправильним у більшості випадків, незважаючи на частоту вживання і зрозумілу семантику. Але, враховуючи усталену тенденцію в наукових матеріалах з цієї тематики і фактичне розширення семантики цього терміна, яке швидше за все призведе до закріплення додаткового значення цього поняття, вираз «глобалізація освіти» при цитуванні в даній роботі буде прирівняний до «глобальної освіти» і означатиме ідентичні процеси.

Як зазначалось, у даний час чіткого і повного визначення поняття «глобалізація» не існує, хоча такі спроби, звичайно ж, проводилися. Спробуємо віднайти йому більш загальне, просте визначення. Так, під глобалізацією зазвичай мають на увазі як загальні проблеми,

що зачіпають мир у цілому, так і наслідки інтеграційних процесів у вигляді становлення єдиного світового ринку, вільного руху товарів та капіталу, інформаційну революцію і зародження в недалекому майбутньому якісно нової форми суспільства – мегасуспільства, мегакультури, мегаетносу [1, с. 76]. Більш детально серед глобалізаційних процесів виділяють нові відносини обміну, інтернаціоналізацію торгівлі, реструктурування міжнародного ринку праці, зменшення конфліктів на рівні трудових капіталів, міжнародний поділ праці, розвиток нових сил виробництва і технологій, капіталомістке виробництво, збільшення кількості зайнятих жінок у виробничо-економічних процесах, збільшення розміру і значення сфери послуг. Оскільки поняття «глобалізація» у науковій літературі чітко не визначено, закономірно, що і всі терміни, створені на його основі, також мають досить розмиті значення.

Глобалізація як процес, викликаний економічними, політичними, технологічними і культурними змінами, переміщує цінності культури і капіталу на нові рівні – вони функціонують у нових мережах, коаліціях, установах. Так, М. Кастельс розглядає глобалізацію як все більш взаємозалежні відносини між економіками, культурами, громадськими організаціями та національними державами [2]. Глобалізація формує нову культуру за допомогою зростаючої взаємозалежності технологій зв'язку та засобів інформації, що породжує проблеми ідентичності та взаємозалежності всередині окремих культур і між ними [2, с. 2].

Розглядаючи глобалізацію як складний процес за змістом і за тривалістю, Е. Біркенс виділив у всьому різноманітті досліджень глобалізації чотири великі групи [3, с. 129-134]. Відповідно до прийнятої ним точки зору, сучасні процеси глобалізації можна розглядати як концепт географічний, проте не локальний; як концепт влади, але не в сенсі державно-територіального суверенітету; як культурний концепт, що відрізняється від культурної ізоляції; як інституційний концепт на протигагу національному.

Основні, за Біркенсом, положення чотирьох підходів до сучасних процесів глобалізації та їх перспектив наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.
Концептуальні вектори розвитку глобалізації

Концепція	Минулий час	Теперішній час	Майбутній час
Географічна	Відокремлені регіони	Світова система, що почала своє існування з 1900-х років	Зростаюча взаємозалежність

Концепція влади (повноваження)	Державний суверенітет на певній території	Переміщення влади держави вгору-вниз, вправо-вліво	Відсутність поділу на територіальні суб'єкти
Культурна	Множинність культурних напрямків, ізольованих один від одного	Різноманітність культур	Формування єдиної світової культури або конфлікт культур
Інституційна	Нація як вираження суспільства: національна індивідуальність і солідарність	Соціальні організації і структури на основі позапроторових систем	Космополітизм

Джерело: [3, с. 134].

Порівнюючи ці підходи у визначенні поняття глобалізації, помітно, що два з них (географічна і культурна концепції) репрезентують її як тривалий історичний процес. Передумови сучасної глобалізації беруть свій початок ще в середні віки і Новий час, припускаючи існування різних держав в умовах мультикультуралізму, що робить необхідним розвиток міжнародних тенденцій взаємодії, міжкультурний діалог за допомогою вищої освіти. У будь-якому випадку глобалізації властивий ще один феномен – виклики ХХІ століття, які окреслюють нові завдання і місце освіти у розвитку людства [4]. Для України найбільш значущими з них є:

- технологічний виклик (необхідність переходу на принципово інший технологічний рівень) – передбачає пріоритетний розвиток творчих здібностей, перехід від підтримуючої до розвиваючої освіти, посилення фундаменталізації та гуманітаризації освіти;
- демографічний виклик (необхідність обліку демографічних змін у розподілі людських ресурсів, істотного скорочення інтелектуального потенціалу нації) – диктує необхідність забезпечення тотальної грамотності нації;
- екологічний виклик (істотне погіршення екологічного стану, загроза глобальної екологічної катастрофи) – ставить завдання загальної екологічної освіти, зміни загальної екологічної свідомості;
- інформаційний виклик (необхідність переходу до інформаційного суспільства і адаптація до інформаційного середовища, вирішення проблеми інформаційної нерівності) – вимагає посилення інформаційної орієнтації змісту освіти, розвитку інформаційної культури;

- динамічний виклик (відставання суспільної свідомості від динаміки розвитку глобальних проблем) – вимагає посилення фундаменталізації освіти, реалізації ідей розвиваючої освіти, формування планетарного мислення;

- світоглядний виклик (необхідність зміни світоглядної парадигми у відповідності з новими умовами існування людства і досягненнями науки) – передбачає посилення ролі освіти у формуванні нового цілісного світорозуміння і нового наукового світогляду на основі ноосферної свідомості, посилення міждисциплінарного підходу;

- моральний виклик (необхідність протидії процесу деморалізації суспільства, зниження його духовності і моральності) – вимагає посилення морального та духовного виховання на всіх щаблях системи освіти.

Таким чином, процеси глобалізації створюють нові випробування, несподівані виклики державам-націям, більшість з яких у другій половині ХХ століття вибудовують національну солідарність на основі соціальної політики, що є необхідним, враховуючи розриви у взаємовідносинах культури, освіти і науки. За результатами дослідження Світового банку зміни, що відбуваються, чинять на систему освіти багатогранний та комплексний вплив (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Чинники впливу на формування системи освіти

Бажаний кінцевий результат	Зміна потреб в освіті і професійній підготовці	Зміна структури вищої школи	Зміна способів функціонування і організації
Формування високоякісного людського капіталу	Потреба в робочій силі більш високої кваліфікації	Поява нових типів постачальників освітніх послуг	Більш інтерактивна педагогіка з акцентом на засвоєнні знань
Створення нових знань	Методологічні і аналітичні навички	Розвиток «освіти без кордонів»	Програми безперервної освіти
Демократичні цінності, установки і культурні норми			Гуманістичний аспект освіти та професійної підготовки. Здатність до адаптації і гнучкості

Сучасні тенденції структуралізму, за даними таблиці 2, забезпечуються масовістю – найважливішою тенденцією освіти останніх

десятиліть, яка уможливила доступ до вищих навчальних закладів представників різних соціальних груп, сприяла збільшенню числа навчальних закладів з правами та статусом університету, різноманітності програм вищої освіти як класичного, так і, більшою мірою, технічного та прикладного профілів [4]. Ці тенденції забезпечили трансляцію знання, необхідного для розвитку сучасного рівня культури.

Варто навести загальну статистичну еволюцію систем вищої освіти [5]. Так, з 1950 по 2007 роки чисельність студентів у всіх країнах світу зросла з 6,5 до 128,2 млн. осіб, тобто збільшилася більш ніж у 15 разів. Кількість європейських студентів за цей час збільшилася з 2,5 до 25,8 млн. осіб, а кількість студентів Північної Америки з 2,4 до 19,0 мільйонів [5, с. 176]. За прогнозами аналітиків, до 2016 року кількість студентів США досягне 26500000 чоловік [6], а загальна кількість студентів у світі до 2025 року зросте до 150 мільйонів.

Посилюється так звана спонсорована мобільність, тобто відбір дітей для вступу до обраного освітнього закладу та їх подальша підтримка матеріально та іншими засобами в процесі просування через систему освіти до елітних позицій. З початку 80-х років чисельність студентів ВНЗ країн Західної Європи зросла на одну третину. Найбільш істотне зростання – на 70% з 1985 р. – відзначалось в Греції, Франції та Великій Британії. Вочевидь, що процеси глобалізації, що підвищують соціальну цінність знання, мають стимулюючий вплив на збільшення попиту на освітні послуги в розвинених країнах [8].

Глобалізаційні соціальні процеси багаторазово підсилили значення освіти як одного з каналів соціальної мобільності. Освіта розглядалась як одна з умов зростання соціального статусу особистості протягом усієї своєї історії. Дослідники постійно виявляли факт стійкої кореляції між рівнем освіти та розміром заробітної плати. Так, ще в 20-ті роки минулого століття С. Струмлінін показав, що кожен рік додаткового навчання підвищує дохід робітника і, відповідно, сімейний бюджет більше, ніж звичайний виробничий стаж. Порівнюючи доходи робітника, професора і керівного службовця у дореволюційній Україні, С. Струмлінін дослідив, що освіта дозволяла людині збільшити свій дохід в 10-15 разів. У сучасних США працівники, які закінчили лише середню школу, заробляють в середньому в 1,5-2 рази менше, ніж ті, що мають диплом бакалав-

ра, і в 3 рази менше, ніж доктора [3, с. 118].

Висновки. Незалежно від ракурсу розгляду світового освітнього простору, як найбільш масштабного результату глобалізаційних процесів, презентовані і лідери, і аутсайтери, що визначається політичними, економічними і технологічними особливостями й тенденціями розвитку регіонів і країн.

Лідерами процесу глобалізації в цілому і зокрема інтеграційних процесів і процесів формування ринку освітніх послуг на міжнародному рівні є провідні країни світу, які вступили на шлях перетворення своїх освітніх систем і розглядають активну участь у формуванні світового освітнього простору як один з чинників вирішення існуючих проблем на національному та міжнародному рівнях. Такими країнами є США, Канада, країни Західної Європи, Австралія. Останнім часом активізуються країни Азії: Японія, Китай. Об'єктивно лідерство даних країн можна розглядати у двох основних напрямках.

По-перше, ці країни проводять активну діяльність у напрямку розширення своїх можливостей на світовому ринку освітніх послуг за допомогою внутрішньої і зовнішньої політики, вдосконалюючи власне законодавство, оптимізуючи організаційні умови вступу до навчальних закладів та проживання іноземних студентів. У підсумку, США, Великобританія, Німеччина, Франція, Австралія є лідерами за показником мобільності студентів і за прибутками, масштаби яких детермінували включення освіти Світовою організацією торгівлі до списку послуг. Торгівля освітніми послугами відповідно до Генеральної угоди з торгівлі послугами регулюється його положеннями. Фінансові показники угоди в цілому сягають 100 млрд. дол. США за рік, у вищій освіті вони складають 50 млрд. дол. США за рік. Кількість іноземних громадян-споживачів різних освітніх послуг постійно зростає і в даний час досягла 7 млн. людей.

По-друге, країни-лідери реалізують спільні міжнародні проекти, адаптуючи свої системи освіти до нових умов розвитку суспільства, створюючи сприятливе середовище для міжнародного співробітництва, інтеграції та інтернаціоналізації. Здійснювані цими країнами міжнародні проекти або цілеспрямовано орієнтовані на формування єдиного освітнього простору, або орієнтовані на співпрацю з окремими напрямками діяльності у сфері освіти, що побічно впливає на формування світового освітнього простору.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Зборовский Г.Е. Социология образования [Текст] / Г.Е. Зборовский. – Екатеринбург: ООО «Власт», 1994. – 332 с.
2. Кастельс М. Становление общества сетевых структур. Новая постиндустриальная волна на Западе: антология / М. Кастельс; [под ред. В.Л. Иноземцева]. – М.: Академия, 1990. – 177 с.

3. Налетова И.В. Аналитика исследований высшего образования как культуроформирующего фактора современности [Текст]: дисс. ... д-ра филос. наук: спец. 24.00.01 / И.В. Налетова. – Тамбов, 2005. – 304 л.
4. Тревоги Мира. Социальные последствия глобализации мировых процессов. – М.: Прогресс, 1997. – С. 420.
5. Раймерз Ф. Компетентний діалог: використання досліджень для формування світової освітньої політики [Текст] / Ф. Раймерз, М.-Г. Ноел. – Львів: Літопис, 2004. – 219 с.
6. Кряжев П.В. Тенденції реформування вищої освіти в країнах Західної Європи [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / П.В. Кряжев; Ніжинський держ. ун-т ім. М. Гоголя. – К., 2008. – 246 арк.
7. Adam S. The Recognition, Treatment, Experience and Implications of Transnational Education in Central Europe 2012-2013 / Stephen Adam. – Sweden: Swedish National Agency for Higher Education, 2013. – p. 240.
8. Birgit Brock-Utne. The Universities in Europe as an Example [Text] / Birgit Brock-Utne/. - Higher Education in Europe. – 2010. – Vol. XXVII, № 3. – P. 283-299.

Стаття надійшла до редакції 30.06.2015

REFERENCES:

1. Zborovskiy G.E. Sotsiologiya obrazovaniya: v 2 chastyah (Sociology of Education). – Ekaterinburg: OOO «Vlast», 1994, 332 p.
2. Kastels M. Stanovlenie obschestva setevyih struktur. Novaya postindustrialnaya volna na Zapade (Formation of the company networks. The new post-industrial wave in the West: An Anthology). – М.: Akademiya, 1990, 177 p.
3. Naletova I.V. Analitika issledovaniy vysshego obrazovaniya kak kulturoformiruyushchego faktora sovremenosti (Analyst Research kulturoformiruyushchego higher education as a factor of modernity). – Tambov, 2005, 304 p.
4. Trevogi Mira. Sotsialnyie posledstviya globalizatsii mirovyih protsessov (Alarms World. The social consequences of the globalization of world processes). – М., 1997. – P. 420.
5. Raymerz F. Kompetentniy dialog: vikoristannya doslidzhen dlya formuvannya svitovoyi osvitnoyi politiki (The competent dialogue: using research to create global educational policy). – Lviv: Litopis, 2004, 219 p.
6. Kryazhev P.V. Tendentsiyi reformuvannya vischoyi osviti v krayinah Zahidnoyi Evropi (Trends in Higher Education Reform in Western Europe). – К., 2008, 246 ark.
7. Adam Stephen. The Recognition, Treatment, Experience and Implications of Transnational Education in Central Europe 2012-2013. – Sweden, 2013. – p. 240.
8. Birgit Brock-Utne. The Universities in Europe as an Example, 2010. Vol. XXVII. No 3, pp. 283 – 299.

Хомерікі Олена Андріївна – доктор соціологічних наук, доцент
Національний авіаційний університет
Адреса: 03680, м. Київ, пр. Комарова, 1
E-mail: Khomeriki_helen@mail.ru

Khomeriki Olena Andriyivna – doctor of social sciences, associate professor
National aviation university
Address: 1, Komarov Av., Kyiv, 03680, Ukraine
E-mail: Khomeriki_helen@mail.ru